

Надія Миронець

ЕПІСТОЛЯРНИЙ ДІАЛОГ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА З РОЗАЛІЄЮ ЛІФШИЦЬ (1911–1918)

Епістолярна спадщина Володимира Винниченка кількісно велика й інформативно багата. Вона вже привертала до себе увагу дослідників. Були опубліковані окремі блоки листування В.Винниченка з різними громадськими й культурними діячами¹, на основі листування написано низку статей², воно використовувалося в монографічних дослідженнях, присвячених життю і творчості В.Винниченка³.

¹ *Листування* М.Коцюбинського з В.Винниченком / Вступ, тексти листів та прим. підгот. П.М.Федченко / *Рад.* літературознавство. – 1988. – №2. – С. 37-60; *Листи* до Михайла Коцюбинського. – Т. I / Упоряд. та коментарі В.Мазного, вступ. ст. В.Шевчука. – К., 2002. – С. 109-140; *Винниченко В.* Одвертий лист до М.Горького // *СіЧ.* – 1990. – №6. – С. 33-39; *Крутікова Н.* Невідомі листи Винниченка до Олеся // *СіЧ.* – 1992. – №1. – С. 28-32; *Її ж:* Листування Максима Горького з Володимиром Винниченком (1908–1909) // *СіЧ.* – 1993. – №2. – С. 46-52; 72; *Ілюзії*, що переросли час: Невідомі листи Володимира Винниченка [Листи до М. Галагана] / Вступ. ст. і підгот. до друку Р.Пирога // *Культура і життя.* – 1993. – 5 черв. (№18-20); 3 *листування* В.Винниченка з Ю.Тищенком / Вступ. ст. Н.Кічігіної, підгот. до друку Н.Кічігіної, Н.Миронець // *Розбудова держави.* – 1994. – №7. – С. 58-64; №8. – С. 39-44; *Листування* Євгена Чикаленка з Володимиром Винниченком / Вступ. ст., підгот. до друку, прим. Н.Миронець // *Українське слово.* – 1995. – 12 жовт.; 9 листоп.; 7 груд.; 1996. – 4 січ.; 18 січ.; 1 лют.; 15 лют.; 29 лют.; *Листування* Володимира Винниченка і Євгена Чикаленка (1902–1916) / Вступне слово Н.Миронець і В.Панченка // *Вежа.* – 1997. – №8-9. – С. 187-220; *Миронець Н.* “Історія наша се... боротьба за національне існування...” (Листування Є.Х.Чикаленка з В.К.Винниченком) // *Пам’ять століть.* – 2001. – №6. – С. 3-33; 2002. – №1. – С. 6-33; №5. – С. 28-34; №6. – С. 115-145; *Листування* Є.Х.Чикаленка з В.К.Винниченком та П.Я.Стебницьким / Док. дібрала і підгот. до друку Н.І.Миронець // *Український історичний журнал.* – 1997. – №5. – С. 123-135; №6. – С. 103-122; *Чикаленко Є.* Із листів до “літературного хрещеника” / Вступ. ст., підгот. до друку С.Гальченка // *Учитель.* – 1998. – №7-8. – С. 13-20; *Винниченко В.* Три невідомі листи [До укр. письменниці Марії Цуканової] / Вступ. ст. А.Перерви, підгот. до друку М.Благовірів, А.Перерва // *Березіль.* – 2000. – №9-10. – С. 180-184; *Панченко В.* “Яка страшна річ політика...”: Несподіванки еміграційного епістолярію Володимира Винниченка // *Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості.* – К., 2004. – С. 244-278; *Гайдатура В.* Український театральний Париж та невідомі листи В.Винниченка [До Євгенії Чайки та Бориса Дніпрового] // *Дзеркало тижня.* – 2005. – 16 лип. (№27-28). – С. 22; *Листи* Винниченка до видавництва “Рух” / Підгот. матер. Т.Маслянчук // *Володимир Винниченко: у пошуках естетичної, особистої і суспільної гармонії:* 36. ст. – Нью-Йорк, 2005. – С. 194-231.

² *Миронець Н.* Епістолярна спадщина Володимира Винниченка як джерело просопографічної інформації // *Наук. запис.* Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. В.Винниченка. – Вип. 27. – Сер.: Філолог. науки (укр. літературознавство). – Кіровоград, 2000. – С. 9-17; *Її ж:* Таємниці кохання Володимира Винниченка: Докум. розповідь // *Кур’єр* Кривбасу. – 2001. – №138. – С. 92-130; №139. – С. 96-137; №140. – С. 54-193; №141. – С. 78-116; *Її ж:* Епістолярій Володимира Винниченка як джерело до вивчення його самоідентифікації // *Наук. запис.* Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. В.Винниченка. – Вип. 62. – Сер.: Філолог. науки (літературознавство, мовознавство). – Кіровоград, 2005. – С. 34-42; *Кузнецова А.* Епістолярій В.Винниченка як джерело самовираження особистості письменника (конфлікт з Горьким) // *Там само.* – С. 127-133; *Мукоसेєва А.* Листування М.Грушевського до В.Винниченка як джерело просопографічної інформації // *Там само.* – С. 162-168; *Сахно І.* Листування В.Винниченка з Є.Чикаленком як джерело до вивчення настроїв та характеру письменника // *Там само.* – С. 162-168; *Ткаченко І.* Видавничий аспект листування В.Винниченка та Ю.Сірого // *Там само.* – С.183-189; *Гальченко С., Шудря М.* “Нелегко відірвати себе від України...”: Співпраця Володимира Винниченка з видавництвом “Рух” (На основі його листів 1926–1933 рр.) // *Володимир Винниченко: у пошуках естетичної, особистої і суспільної гармонії:* 36. ст. – Нью-Йорк, 2005. – С. 182-193; *Сахно І.* Листування

Частково було опубліковане й листування Володимира Винниченка з Розалією Ліфшиць. Володимир Кузьменко вмістив у журналі “Слово і Час”⁴ вибірково 13 листів з їхнього взаємного листування за 1914 рік, які зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського (ІР НБУВ, ф. 293). З цього ж фонду 9 листів за 1914–1915 рр. опублікувала Тетяна Заболотна⁵. Однак їх набагато більше. В ІР НБУВ (ф. 293) усього зберігається 46 листів і 5 телеграм В.Винниченка та 29 листів Р.Ліфшиць за 1914–1917 рр. У Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України, ф. 1823, оп.1, спр. 32 та оп. 2, спр.4, 9) виявлено 35 листів та листівок Р.Ліфшиць за 1911–1912 рр., 8 листів В.Винниченка та 12 Р.Ліфшиць за 1914–1918 рр. Отже, виявлено близько 140 кореспонденцій. На жаль, не за всі періоди збереглося листування взаємне. Але в більшості випадків і за листами одного з кореспондентів можна здогадатися, про що йшлося в листах другого.

Листування містить важливу інформацію, що дає змогу вточнити деякі моменти біографії письменника: місця проживання в той чи той період, прізвища, під якими він жив, побутові умови, обставини написання та видання творів, постановки п'єс, коло спілкування, участь у громадських справах тощо. Та найбільш адекватно в епістолярних джерелах відбилися риси просопографічних портретів учасників епістолярного діалогу. З них видно, як ставилися вони один до одного, які почуття переживали, якими були фізичний і психічний стан кожного з них у різні періоди життя, їхня національна й соціальна самоідентифікація, як розуміли вони поняття моралі, етики тощо.

Зустрілися вони – *Володимир Кирилович Винниченко* (1880–1951), український письменник-емігрант, соціал-демократ, який поставив метою свого життя визволення трудящих України від соціального й національного поневолення, та *Розалія Яківна Ліфшиць* (1886–1959), студентка медичного факультету Сорбонни, що походила із заможної єврейської родини, у Парижі, імовірно, 1909 року⁶. Ближче знайомство відбулося в родині сестри Розалії Яківни Віри та її чоловіка Бориса Яковенків у Каві ді Лявагна в Італії⁷ в 1910 або 1911 р. Днем свого одруження подружжя вважало 28 березня 1911 року.

По 8 роках Винниченко запише у своєму “Щоденнику” 27 березня 1919 р.: “Завтра роковини нашого шлюбу. Ніхто, крім нас двох, про цей день не знає. Тільки ми вдвох, він тільки наш. Нас вінчали скелі, сосни, море, сонце, нам

Володимира Винниченка як джерело для зображення його просопографічного портрету // *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського*. – Вип. 11 / НАН України. Нац. б-ка України ім. В.І.Вернадського. АБУ; Редкол.: О.С.Онищенко (гол.) та ін. – К., 2006. – С. 389-400; *Йї ж*: Відображення громадсько-політичної діяльності Володимира Винниченка в його листуванні з Юрієм Тищенко (Сірим) // *Громадсько-політична діяльність Володимира Винниченка* (до 125-річчя від дня народження): Зб. ст. – К., 2006. – С. 236-244; *Старовойтенко Г.* Листи В.Винниченка до Є.Чикаленка до Є.Чикаленка до дослідження його громадсько-політичної діяльності // *Там само*. – С. 82-94; *Панченко В.* Політичний проект Володимира Винниченка 1936 року. Невідомий лист письменника до Сталіна // *Там само*. – С. 222-235 та ін.

³ *Панченко В.* Магічний кристал. – Кіровоград, 1995. – 234 с.; *Його ж*: Будинки з химерами: Творчість Володимира Винниченка 1900 – 1920 рр. у європейському літературному контексті. – Кіровоград, 1998. – 272 с.; *Його ж*: Володимир Винниченко: парадокси долі й творчості. – К., 2004. – 287 с.; *Сиваченко Г.* Пророк не своєї вітчизни: Експатріантський “метароман” Володимира Винниченка: текст і контекст. – К., 2003. – 280 с.; *Михида С.* Слідами його експериментів: Змістові доміанти та поетика конфлікту в драматургії Володимира Винниченка. – Кіровоград, 2002. – 192 с.; *Кульчицький С., Солдатенко В.* Володимир Винниченко. – К., 2005. – 287 с.; *Солдатенко В.* Володимир Винниченко: на перехресті соціальних і національних прагнень. – К., 2005. – 324 с.

⁴ *Слово і Час*. – 2000. – №7. – С. 65-79.

⁵ *Київська старовина*. – 2003. – №3. – С. 83-89.

⁶ Імовірна дата першої зустрічі В.Винниченка з Р.Ліфшиць уперше через технічну помилку неправильно вказана як 1902 рік у статті М.Жулинського “Яке велике щастя я мала...”: Радощі і печалі Розалії Винниченко // *Україна*. – 1991. – №10. – С. 14. Потім ця помилкова дата була перенесена у вступні статті обох згаданих публікаторів листування В.Винниченка з Р.Ліфшиць (*СіЧ*. – 2000. – №7. – С. 65; *Київська старовина*. – 2003. – №3. – С. 82). Але ж Винниченко ніяк не міг зустрітися з Ліфшиць у Парижі 1902 р, бо того року, як відомо з його біографії, за межі України не виїжджав.

⁷ Див.: *Костюк Г.* Володимир Винниченко та його доба: Дослідження, критика, полеміка. – Нью-Йорк, 1980. – С. 36.

кадили духом вереси, нам співали хвилі моря, там унизу зеленкуваті з берега і золотисто-фіолетові на далекім обрії. Ми нічого не обіцяли одне одному: ні вірності, ні любови, ні щастя, нічого. Вона прийшла до мене туди на гору, бо так хотіла її кров, її очі, її істота, бо туди кликала криком істота моя. Але от іде дев'ятий рік, і наші істоти без присягання, без заклинання, без санкцій лицемірних або глупих людей з їхніми комедіями, без нотаріюсів, без загроз і різних кайданів, без усього цього наші істоти скуті так, як ні один піп скувати не може”⁸.

Роза цей описаний Винниченком день також згадувала в листах до нього. Повернувшись із Каві до Парижу, вона протягом квітня-травня 1911 р. майже щодня писала йому листи й одержувала від нього (на жаль, його листи не збереглися). Вона намагалася розібратися у своїх почуттях і щиро й відверто зізнавалася йому у цьому. Ще по дорозі, з Мілану, писала 12 квітня: “...Я сейчас с тобой: Мы идем в гору на St-Anna, ты впереди меня, и я вижу, к[а]к ты быстро подымаешься, стуча палкой, и к[а]к решительно и прямо движется твоя голова. Милая голова! Целую твои волосы, глаза и губы и говорю тебе много нежных слов”⁹. Наступного дня знову звірялась коханому: “Спрашиваю себя, люблю ли тебя только ради себя? Знаешь что? Если бы вдруг я узнала, что другая женщина сделает тебя счастливым — я отдала бы тебя ей и ушла бы от тебя навеки. Милый, если бы ты знал, к[а]к мне хочется, чтобы ты был счастлив! Мне кажется, что ты ужасно устал и что тебе нужно немного покоя, и мне так жалко, что я не могла дать тебе его и м[ожет] б[ыть] не смогу. Но у меня есть уверенность в себе, я чувствую, что тебе не будет тяжело со мной, я не обману тебя. Только бы ты не переменялся ко мне” (Арк. 2 — 2 зв.). А вже з Парижу 14 квітня писала: “Когда будешь еще на St-Anne, поцелуй за меня вереск, что на камне, в твоём домике.

Душа моя полна тобой, ты всегда, всегда со мною и так будет всегда, я чувствую” (Арк. 2 — 3 зв.).

І вона справді зробила все, щоб назавжди утримати коханого чоловіка: прощала йому нелегкий характер, намагалася все зробити, щоб полегшити його працю, допомагала, чим могла. Її листи виповнені ласкавих слів, запевнень у коханні. Ось лист від 7 грудня 1914 р. уже після кількох років спільного життя: “Подумай про мене з ніжністю, мені, я певна, зробиться краще від того. Молитва моя, пісня моя, життя моє! Стаю на коліна перед тобою і благаю сили світа дати тобі радість, спокій і віру.

Цілую ноги твої” (Оп. 2. — Спр. 9. — Арк. 21.).

Із листів видно, що обоє відкидали приписи традиційної моралі стосовно шлюбу й сім’ї, на перший план ставили власну свободу, не зв’язували себе жодними обіцянками. Володимир Кирилович ще не забув недавнього трагічного батьківства (до речі, саме з його листування з Люсею Гольдмерштейн дізнаємося, що ця жінка мала від нього сина, який загинув на початку 1909 року при нез’ясованих до кінця обставинах, у причетності до яких вона його звинувачувала)¹⁰. Усе це він розповів Розі, про що писав у листі до Люсі від 28 вересня 1911 р.: “Я часто говорю про тебе з своєю дружиною. Нарешті, я, Люся, одружився. Дружина моя відповідає тим вимогам, які я завжди ставив своїй жінці. Вона — кінчає медичний факультет в Парижі, єврейка, але вчить укр[аїнську] мову і охоче згожується, щоб наша сім’я була українською. — От це і є той новий стан в моєму житті. Як буде далі, я не знаю, але до сього часу я ні в чому не можу закинути своїй жінці. — Коли б ти приїхала в Париж, ти б мала сім’ю, де тебе завжди радо і щиро вітали б”¹¹. Очевидно, питання про те, чи варто мати дітей щойно створеній родині, обговорювалося й у розмовах і в листах. В одному з

⁸ Винниченко В. Щоденник. — Т. 1. 1911–1920 / Ред., вст. ст. і прим. Г.Костюка. — Едмонтон; Нью-Йорк, 1980. — С. 326.

⁹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (Далі — ЦДАВО України). — Ф. 1823. — Оп.1. — Спр. 32. — Арк. 1-Ізв. Далі вказуємо номер опису, справи та аркуші в тексті.

¹⁰ Див.: Миронець Н. Таємниці кохання Володимира Винниченка: Документальна розповідь // Кур’єр Кривбасу. — 2001. — №138. — С. 92-130; №139. — С. 96-137; №140. — С. 54-93; №141. — С. 78-116.

¹¹ Там само. — 2001. — №141. — С. 113-114.

ранніх листів, у квітні 1911 р., Роза писала: “Мы не дадим друг другу клятв в вечной любви и верности, т.к. знаем, что это бесполезно, мы свободны.

Дети, об этом ты мне уже говорил. Вначале мне было непонятно и беспокожно оттого, что ты не хочешь детей (это оттого, что не привыкла слышать об этом так высказываемые мысли), а теперь я понимаю, согласна с тобой и благодарна тебе. Да, это слишком серьезно, это важнее всего и поэтому этого нельзя” (Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 14 зв.).

Мине кілька років, і в них виникне велике бажання мати дитину. Ця тема проходить у багатьох листах. 28 листопада 1914 р. Розалія Яківна писала: “Голубонько, я так хочу дитинку, кроха моя! [...] Як я люблю вже її, нашу дитину! Воно буде подібне до тебе, може мені буде таке щастя”¹². В їхніх листах з’являються ласкаві звертання: “Дитинко моя!”, “Дитинча моє!”, “Діто!” Коли Розалія Яківна завагітніла й боялася втратити дитину через свій стан здоров’я, вона писала чоловікові: “У мене буде твоя дитина. Ми її будемо виховувати, так як самі думаємо. Це вже було б такою страшною несправедливістю, що не можна витримати. Ти єдина людина, яка має право виховувати будучих людей. Таких як ти нема” (Оп. 2. – Спр. 9. – Арк. 41.). (На жаль, їхнє велике взаємне бажання мати дитину так і не було реалізоване через позаматкову вагітність Розалії Яківни).

Листи засвідчують, що обоє вони цілеспрямовано працювали над зміцненням своєї родини. Розалія Яківна на вимогу Винниченка висловила готовність вивчити українську мову, щоб створити українську родину, про що той писав і в листі до Є.Чикаленка¹³. І вона справді старалася. Якщо листи 1911–1912 рр. написані російською мовою, то вже в 1914 р. писала українською. Щобільше, коли вона по приїзді в Україну опинилася в Києві в родині Винниченкового брата Андрія, то попередила всіх, що ні з ким не буде розмовляти по-російськи, “і Андр[ій] весь час зі мною говорить теж по-укр[аїнськи]”¹⁴, – повідомляла в листі від 27 листопада 1914 р.

Подружжя намагалося бути щирим і відвертим у стосунках, нічого не приховувати одне від одного. І хоча й у них траплялися конфлікти, одного разу мало не дійшло до розриву (ця ситуація також знайшла відгомін у листах), глибока взаємна любов допомогла перебороти непорозуміння, зберегти і зміцнити сім’ю. І в цьому була неабияка заслуга Розалії Яківни, яка багато що пробачала чоловікові, своїм терпінням, тактом стримувала його надмірну емоційність, а інколи і грубість. 10 квітня 1916 р. Винниченко писав дружині: “Знаєш, мені здається, що тіснішого, ріднішого, найінтимнішого й найглибшого союзу, як наш майже немає ні в кого. Немає просто через те, що про це так не думають, не творять і що рідко попадаються такі влучні комбінації, як наша. Ти ж прекрасна така, що з тобою найогидніша людина стала б ангелом”¹⁵.

Листи свідчать, що їхні автори мали велику потребу в постійному спілкуванні. Коли розлучалися, то листи писали майже щодня, і були вони сповнені ніжними інтимними почуттями. Розалія Яківна стала для Винниченка не лише коханою дружиною, яку він ласкаво називав Кохою, а й другом, радником, помічницею у справах, підтримувала його впевненість у своїх силах, висловлювала захоплення його талантом. У листі від 14 травня 1916 р. писала: “Силою таланта твого ти зробиш те, чого не зробив ще ніхто. Я вірю в тебе всіма силами душі моєї.

¹² Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського (Далі – ІР НБУВ). – Ф. 293. – №197.

¹³ 30 жовтня 1911 р. Винниченко писав Чикаленкові: “Женився я, себто зійшовся з тою жінчиною, від котрої хочу мати дітей, вже більше як півроку, але до цього часу не міг нічого певного сказати, бо цей час був часом пробного шлюбу. Ми ще не знали одне одного і не могли сказати, чи зможемо заснувати сім’ю. Тепер це більш-менш вияснилось. Жінка моя – жидівка, але ми погодились, що сім’я буде українською і будемо мати дітей тільки тоді, коли мати їх підготується остільки, щоб вони могли бути виховані українцями. Поки що я цілком задоволений тим способом будівництва сім’ї, який вибрав” (Чикаленко Є. Щоденник. – Т. I (1907–1917). – К., 2004. – С. 178).

¹⁴ Слово і Час. – 2001. – №7. – С. 74.

¹⁵ ІР НБУВ. – Ф. 293. – №56.

Треба строгіше відноситись до робіт, вимогати від тебе дійсно можна багато. Нічого, хай “Брехня” не йде на рос[ійській] сцені, инчі пійдуть. Да, я хотіла прохати тебе не називати п’єсу Н[аталія] П[авлівна], а лишити назву “Брехня”, “Лож”. Все одно це не змінить головної думки, але зробить річ не виразною на око” (Оп. 2. – Спр. 9. – Арк. 41).

Володимир Кирилович у листах ділився з Розалією Яківною творчими планами, ходом роботи над тим чи тим твором, цікавився її думкою про них. Гостюючи навесні 1916 р. у Є.Х.Чикаленка в Перешорах, він писав: “Як підеш на “Брехню”, то напиши мені своє вражіння. Та хіба не можна дістати білетів? Це дивно і добре”¹⁶. В одному з листів ділився своїм наміром написати твір на історичну тему: “Вчора трохи посварився з паном [Чикаленком. – Н.М.]. Він мені казав, що я не зможу написати історичну річ, бо не маю відповідної підготовки. А відповідна підготовка та, по його, є – прочитати всі архиви, літописі, мемуари, твори істориків на всіх мовах і т. д. Я ж казав, що напишу й без “відповідної підготовки”. Нарешті, ми помирились, – він трохи скинув, я набавив і ми вже випикуємо книжок з Києва; буду читати, а літом писатиму історичну повість аркушів на 5-6. Роботи-роботи в мене буде літом!”¹⁷

Зустрічаємо в листах і роздуми митця над сенсом життя, своїм призначенням. Розповідаючи в листі від 31 березня 1916 р. про стан тяжко хворого Є.Чикаленка і своє співчуття йому, він писав: “Коли бачиш от-тако людину, яка надбала собі цю постійну кару за те, що хвилювалася, горіла, не тліла, що велику частину свого здоров’я віддала за не-своє благо, то мимоволі ще раз і ще раз посміхнешся над справедливістю, немов би десь існуючою. Ти не зрозумієш мене, сподіваюсь, так, буцім я жалкую, що її немає? Її не було, й не буде, і не потрібна вона, й річ не в цьому. Суть закони життя. Що горить дуже, те згоряє швидче, ніж те, що тліє. Справедливо це чи ні, але факт. От так колись, голубо, буде й нам. Що ж ми виберемо?”

Чи тліти та довго, чи горіти та коротко? Не думаю, що ми розійдемося в виборі. Правда? Аби ж тільки розумно згоріти, не віддати по дурному сил горіння” (Оп. 2. – Спр. 9. – Арк. 26 – 26 зв.).

Розалія Яківна поділяла моральні принципи й політичні погляди чоловіка, залучалася й у громадське життя. З листів, написаних у 1917 році, видно, що вона брала участь у підготовці конференції УСДРП і дуже шкодувала, що не змогла бути на ній присутньою через клопоти, пов’язані з квартирним питанням і перевезенням речей із Москви до Києва.

Про те, що Винниченко, уже будучи головою Генерального секретаріату Центральної Ради, постійно ділився з дружиною настроями й роздумами про політичну ситуацію, свідчить його лист від 18 травня 1917 р. із Петрограду, де він перебував у складі делегації для переговорів із Тимчасовим урядом. Він писав, що делегати ніяк не можуть зустрітись з керівниками Всеросійського Виконавчого комітету: “Два дні вже лазимо в Таврійський палац, щоб піймати Чхеїдзе і ніяк не піймаємо. Постановили ми від делегації написати “докладну записку” про стан річей, викласти в ній все, що збирались сказати на словах, і хай їм чорт”. Зустріч із прем’єром князем Львовим також не давала надії на успішне вирішення справи. Письменник пише про грікі роздуми, про сумніви в тому, чи вистачить сил, щоб вирішити ті проблеми, які звалила на нього та його соратників історія: “Втомлений дуже, бо не сплю, а все думаю. І про Київ думаю, про партію, про внутрішніх ворогів. І знов натикаюсь на те саме: сил нема. Нема тих сил, яких вимагає несподівана ситуація, до яких історія не підготувала нас. Ми тільки первокласники, а треба удавати з себе восьмикласників. І від цього й боляче, і соромно, і бере лютя на прокляту історію” (Оп. 2. – Спр. 4. – Арк. 3 – 4 зв.).

Аналіз листування В.Винниченка з Р.Ліфшиць дає підстави для висновку, що воно може бути важливим джерелом як для літературознавців, так і для істориків.

¹⁶ Там само. – № 50.

¹⁷ Там само. – № 47.

При підготовці листів до друку максимально збережено особливості авторського написання, унормовано лише вживання великої літери, апострофа, розділових знаків, написання слів разом, окремо чи через дефіс. У листах російською мовою ъ замінено на е, ь у кінці слова знято, унормовано вживання літер *и* та *і*.
Листи розміщені у хронологічній послідовності і пронумеровані упорядником. Якщо дата встановлена за змістом або за поштовим штемпелем, вона подана у квадратних дужках так само, як і розшифровані скорочення. Листи друкуються вперше за автографами.

ЛИСТИ РОЗАЛІЇ ЛІФШИЦЬ ДО ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА (КВІТЕНЬ – ТРАВЕНЬ 1911)

№ 1

Milano 12 aprile

Пока Рива умывается, я могу написать немножко. После тысячи мытарств, выдали мне билет через Милан и я поехала ... Не помню, что было дальше, потому что сейчас же заснула к[а]к убитая, скорчившись и положив голову на свою муфту. Чувствовала, что мы стояли где-то долго. Оказалось, что приехали с опозданием на час. Нашла Риву на вокзале, испуганную и сонную.

Приехали в первом часу, я ничего не могла рассказать ей и опять заснула.

Здесь кажется холодно. Мы говорим обо всех, и о вас, так просто, к[а]к когда в 1^й раз я писала о тебе Наде¹.

Представляю себе Cavi², ваши окна... Сейчас половина одиннадцатого, и ты пьешь кофе в конвошне. К[а]к то ты себя чувствуешь? Во мне страшное беспокойство от чего-то и будет оно, пока ты не напишешь. Мне грустно так, что хочется жаловаться кому-то и плакать. Пройдут дни, и м[ожет] б[ыть] все успокоится и не будет страшно от мысли, что так долго не увижу тебя. Напиши мне, к[а]к прошел вчерашний день для тебя. Болит голова, и я все надеюсь, что тебе не будет слишком плохо там теперь.

Так много хочется говорить тебе. Но не разбираю, какие слова важны, и кажется, что могу так, ничего не говоря, писать долго-долго.

Не сердись на меня, если тебе скучно станет от этого письма, я ведь не должна была его тебе писать, но мне хоть к[а]к-нибудь хочется поболтать с тобой.

Ничего не помню. Вчерашний день к[а]к будто был во сне, или я когда-то давно все это читала. Зато я сейчас с тобой: Мы идем в гору на St-Anna³, ты впереди меня, и я вижу, к[а]к ты быстро поднимаешься, стуча палкой, и к[а]к решительно и прямо движется твоя голова. Милая голова! Целую твои волосы, глаза и губы и говорю тебе много нежных слов.

Сюда ты уже не успеешь написать мне, но в Париже я буду ждать!

Выезжаю послезавтра утром, т.к. Рива уже взяла на завтра вечером билеты в La-Scala⁴.

Прощай, мой милый. Надо кончать.

Когда я буду в отвратительном Париже, который отнимает у меня тебя, я напишу.

Твоя Р[оза].

ЦДАВО України, ф. 1823, оп. 1, спр. 32, арк. 1 – 1 зв. Далі в кінці текстів листів за 1911 рік указуються аркуші цієї справи.

¹ *Надія Олексіївна Васильєва* – найближча подруга Розалії Яківни, яка тоді жила в Парижі й навчалась у Сорбонні.

² Cavi – Каві ді Лявагна – невеличке приморське місто на березі Генуезької затоки в Італії, де в родині своєї сестри Віри Яковенко Розалія Яківна близько познайомилася з Винниченком і де він у той час жив під прізвищем Никифор Гіряк.

³ *St-Anna* – імовірно, гора, про зустріч на якій Винниченко згадував як про початок їхнього подружнього життя (*Винниченко В. Щоденник*. – Т. I. 1911–1920. – С. 326).

⁴ *La-Scala* – відома опера в Мілані.

Второй день. Вчера вечером почти не могла сидеть от усталости. Целый день ходили по городу, по музеям. Рива обижена, что я не хочу остаться с ней дольше, а я чувствую, что способна на скандал, вроде того, что вернусь вдруг в Сави — и спешу.

Кружится голова, звон в ушах и все время мысли о тебе, об одном и всегда.

Спрашиваю себя, люблю ли тебя только ради себя? Знаешь что? Если бы вдруг я узнала, что другая женщина сделает тебя счастливым — я отдала бы тебя ей и ушла бы от тебя навеки. Милый, если бы ты знал, к[а]к мне хочется, чтобы ты был счастлив! Мне кажется, что ты ужасно устал и что тебе нужно немного покоя, и мне так жалко, что я не могла дать тебе его и м[ожет] б[ыть] не смогу. Но у меня есть уверенность в себе, я чувствую, что тебе не будет тяжело со мной, я не обману тебя. Только бы ты не переменялся ко мне.

Я сейчас пишу тебе, потому что привыкла говорить с тобой за то время. Конечно, не смогу писать каждый день, но пусть ты не думаешь, что я забыла тебя. Ты такой умный и все вперед знаешь.

Р[ива] торопит. Целую тебя, счастье мое.

Кланяюсь Ил. М. [Особа не встановлена. — Н.М.] Пожалуйста. Твоя Р[оза].
(Арк. 2 — 2 зв.)

Только что приехала! Милый мой, радость и нежность моя! Спасибо, что ты написал мне. Сразу, к[а]к прочла твои письма, все осветилось. Ты любишь меня немножко, и значит все можно пережить. Пусть тоска, такая темная и безысходная, пусть пустота и боль, но есть надежда увидеть тебя, услышать нежные слова и все меняется. Если бы ты знал, к[а]к невыносимо я люблю тебя! Не знаю, что со мной, но я к[а]к пьяная. Не понимаю, что реально и что выдуманно. Надо действовать, а у меня нет сил, так могла бы сидеть целый день и представлять себе, что было, что есть.

Пустой, чужой город. В моем подвале сыро и тихо. Консьержка сказала, что была дама, и еще... 2 письма из Италии!! Целую руки твои, за то, что написали мне. Надо разжиться, и поехать к Наде, потом к сестре. Больше ничего. Никого нет, не знаю даже, кто это мог прийти ко мне.

Работай, мой дорогой друг. Пусть солнце поможет тебе, но все же не надо забывать писать мне. Не знаю, отчего ты не получил моих писем, да м[ожет] еще получишь. Когда будешь еще на St-Anne поцелуй за меня вереск, что на камне, в твоём домике.

Душа моя полна тобой, ты всегда, всегда со мною и так будет всегда, я чувствую.

Конечно, ты сможешь работать; пройдет это напряжение и усталость, в которой ты жил последнее время, и все устроится. Мне хуже. Ну да это не важно. Необходимо, чтобы скорее увидеть тебя — работать и это даст мне энергию.

Прощ-а а-а-а-й! К[ак] ужасно и как хорошо.

Милый. Твоя Р[оза]. (Арк. 3 — 3 зв.)

Прошел день, пришло твое новое письмо, и опять все изменилось. Постараюсь, насколько смогу, объяснить тебе, что я думаю и чувствую. Прилагаю к этому письму то, что я написала вчера в ответ на твою “Конституцию”. Чтобы наказать себя, посылаю это, п[отому] ч[то] чувствую глубокую вину перед тобой. Если ты понимаешь так много, к[а]к я думаю, ты поймешь и это, и простишь мне.

Милый, я не знаю себя, не знаю, почему вдруг весь свет меняется в моих глазах, почему от одного слова, от одного жеста приходит страшное отчаяние и нет другого выхода, к[а]к смерть. Откуда это все? Не знаю и не понимаю.

Хочу, чтобы ты сам почувствовал, что это такое. Когда вчера я читала твое письмо, я чувствовала, что жить невозможно, что конец всему; и казалось мне, что в моей душе нет ничего, все изорвано, сожжено навсегда. Потом я решила ждать, не посылать моего письма пока. И когда утро принесло мне твое письмо опять, понемногу я стала воскресать.

Сейчас не ясно даже понимаю, что так оскорбило меня? Ведь ты же не знаешь меня, ты почти не знаком со мной. Все может случиться, и надо не бояться говорить обо всем.

Не знаю, смогу ли ответить тебе сейчас с толком на твое письмо, очень уж во мне все взбудоражено и не знаю еще, что скажешь ты на вчерашнее мое поведение.

М[ожет] б[ыть] это и есть то отсутствие равновесия в характере, которое так портит жизнь. Правда, не знаю, к[а]к смогу я быть твоим товарищем, когда и думать-то не умею и не могу отличить правды от лжи и не знаю себя, к[а]к будто я не взрослая женщина, а девченка.

Видишь, я все ругаю себя, и это еще лишнее доказательство моего дурного мнения о себе.

Все, что кажется тебе необходимым для того, чтобы мы могли жить с тобой, все это я нахожу правильным. Считаю себя и тебя вполне свободными от к[а]ких бы то ни было слов теперь. Пусть за время нашей разлуки выясняется, кто мы такие, вполне откровенно прошу тебя мне писать и говорить все, что ты найдешь не только необходимым, но и просто любопытным для себя.

Должна получить ответ на это письмо, прежде чем стану писать еще.

Не могу ничего спокойно сообразить.

Пиши скорее. Р[оза]. (Арк. 5 — 5 зб.)

№5⁵

Понимаю все, что ты пишешь, соглашаюсь со всем. Все ясно, все хорошо, а я не могу. Не могу прийти к тебе теперь. Все существо мое протестует против этого. К[а]к равная, свободно я пришла к тебе, и к[а]к равная ушла бы от тебя. Где же жалость, зачем нужна она. Я ненавижу всякое насилие так же, к[а]к ты, над собой и над другими. Не боюсь ни горя ни ужасов, т[ак] к[ак] знаю радость. Теперь, когда ничего не будет, еще раз я говорю тебе, что люблю тебя. Знаю, что теряю в тебе, но не могу иначе. Нет во мне ни обиды, п[отому] ч[то] умом я все поняла, ни злобы против тебя. Но что-то во мне оскорбилось смертельно и не может больше. Благодарю тебя за радость, которую ты дал мне, и за доверие.

М[ожет] б[ыть] тебе не будет понятно, почему я не могу, но тогда ты просто поверь мне. Чувствую страшную тоску и не стыдясь говорю тебе о ней. Нет у меня ложной гордости и не из-за нее я ухожу от тебя. Хочется мне так много сказать тебе и не могу.

Будь счастлив и свободен. М[ожет] б[ыть] все так и нужно. Кто знает?

Прощай. Не жалею тебя, к[а]к не жалею тебя я. Не пиши мне, не надо ничего выяснять.

Роза. (Арк. 6)

№6

19 апреля, кажется

Вот и еще одно письмо, милое, нежное, такое, что за него не жаль отдать целый год жизни! Запахло морем и лесом, показалось солнце. Если бы быть там! И вот я знаю, что еще долго-долго не увижу тебя и долго буду жить с непрерывным желанием. М[ожет] б[ыть] без этого я, к[а]к богач, и не создала бы своего счастья?

Сегодня ты уже получил мое отвратительное письмо, и Бог знает, что думаешь теперь! А я... для меня все это уже в прошлом. Пришло что-то темное и страшное, чуть (?) не разбило мое нежное счастье и ушло. Пусть проходит все темное и

⁵ Очевидно, це додаток, який згадується в попередньому листі.

слепое мимо. Не хочу поддаваться и не отдам без борьбы счастья, которое дано мне.

Не понимаю времени; считаю дни, считаю то, что отделяет меня от тебя, но не соображаю, сколько же это?

Записываюсь на экзамен 10-го мая, раньше не смогу. Если провалюсь – 20 свободна. Но это будет ужасно, и я не хочу!!

Что мне делать с собой – не знаю. Несмотря на все усилия, не могу заниматься к[а]к нужно. Просто мучение. И все ж таки я рада этому. Да! Жаль мне Ил. М., и конечно хорошо, что он уезжает, ты бы в конце концов, наверное, стал его обижать.

Хочется мне попросить тебя прислать мне твою фотографию, да боюсь, что это будет тебе скучно. Сама же я, без просьбы, посылаю тебе эти бумажки. 1) “Девушка с кошкой”. Надя и сломавшая себе лапку, теперь здоровая “Шутка”. (Надя замужем, моя подруга по гимназии и единственный друг.)

2) Люба и Роза. Люба – сестра Нади, очень красивая, красивее чем Надя, художница – не замужем. Обладает еще тысячами талантов. Роза – неудавшаяся медичка; бестолковая, безнравственная, выводящая из себя всякого, у кого нет ангельского терпения.

3) Роза еще раз. Рисунок, сделанный молодым художником без картин – Кайранским, в Париже, еп 1906 – 07. Вот.

Надя, Люба, Роза совершили путешествие по Европе втроем, без кавалеров!!! Дойдя до Неаполя, они побоялись идти дальше, т.к. подверглись некоторым неприятностям в виде приставаний на улицах этого славного города. (Стиль заимствован из письма старшего дворника, там же образец почерка).

Получила от Шимкевича⁶ письмо, содержащее одно слово: передешевели. В ответ на мою открытку из Милана: Очевидно, обиделся. Сюда переслала Верочка⁷ письмо очень пылкого содержания. Считаю себя свободной от обязанности отвечать ему. Не так ли?

Пусть тебе будет хорошо и радостно жить, п[отому] ч[то] этого ты вполне достоин, и за то еще, что немножко любишь меня. Целую крепко милые глаза мои. Благодарю за исполненное так хорошо поручение. И умираю от зависти и ревности ко всему, что около тебя. Р[оза]. (Арк. 8 – 8 зв.)

№7

[Листівка. 20 квітня 1911 р.]

Было очень грустно, и я пошла в Luxembourg [Люксембургский сад в Париже. – *Н.М.*]. Помните ли Вы⁸ эту картину? Мне она напоминает детство и Россию. Не хотите ли, чтобы я Вам прислала что-нибудь из снимков? Встретила у выхода Надеждина [особа не вставновлена. – *Н.М.*], Вы его знаете? Не могла спрятаться, что мне было очень неприятно. Готова никуда не ходить из-за этого. Стало холодно. Нет рояли и круглый стул стоит одиноко. Напишите, если будет время. Р[оза] Л[ифшиц]. (Арк. 10 – 10 зв.)*

⁶ Шимкевич – імовірно, приятель Розалії Яківни, з яким вона зустрічалася до знайомства з Винниченком. (Див. лист №17).

⁷ Верочка – сестра Розалії Яківни В.Яковенко.

⁸ Розалія не афішувала перед знайомими своїх стосунків з Винниченком і в листівках називала його на “Ви”.

* Продовження в наступних номерах.

ERRATA

У №6 за 2007 р. (с. 73) у статті Зенона Гузара “Туга за святим” слід читати “Легенда про святого Маріна” замість “Легенда про святого Маріана”.